

- ¹ Кодекс адміністративного судочинства України на 16 вересня 2011 року. – К.: Алеута; ЦУЛ, 2011. – 128 с.
- ² Самсін І. Побудова управлінської моделі адміністративного судочинства: теоретико – практичні проблеми. / Самсін І. // Судоустрій і судочинство в Україні. – К.: Мінюст України, 2006. – № 1–2. – 20 с.
- ³ Самсін І. Вказана праця; Стефанюк В. Адміністративний процесуальний кодекс України / Стефанюк В. // Право України. – К.: Мінюст України, 1999. – № 12. – 17 с.
- ⁴ Болотіна Н. Про класифікацію ознаки юридичної відповідності / Болотіна Н. // Право України. – К.: Мінюст України, 1999. – № 7. – 121–123 с.
- ⁵ Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: Навчальний посібник / За ред. Куйбіди Р. О., Шишкіна В. І. – К.: Старий світ, 2006. – С. 376, 380, 382.
- ⁶ Адміністративна юстиція України: практика / Посібник // За заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Істина, 2007. – 406–407 с.
- ⁷ Стефанюк В. Вказана праця.
- ⁸ Основи адміністративного судочинства та адміністративного права: Навчальний посібник / За ред. Куйбіди Р. О., Шишкіна В. І. – К.: Старий світ, 2006. – С. 376, 380, 382.
- ⁹ Адміністративна юстиція України: практика. Посібник / За заг. ред. О. М. Пасенюка. – К.: Істина, 2007. – С. 406–407.

Резюме

У статті вперше проаналізовано зміст і наукове значення таких феноменних категорій, як об'єкт і суб'єкт правовідносин, об'єктивність і суб'єктивність факторів впливу на формування і прийняття безпомилкових, судових рішень та в адміністративній судовій практиці.

Ключові слова: об'єкт, суб'єкт, права, об'єктивне суб'єктивне, адміністративне право, суд, рішення, позивач, права, свобода людини, судовий процес.

Резюме

В статье впервые проанализировано содержание и научное значение таких феноменных категорий, как объект и субъект правоотношений, объективность и субъективность факторов влияния на формирование и принятие безошибочных, судебных решений и в административной судебной практике.

Ключевые слова: объект, субъект, права, объективное субъективное, административное право, суд, решение, истец, права, свобода человека, судебный процесс.

Summary

The article first analyzes the content and scientific value of such phenomennyh categories as the object and subject of legal objectivity and subjectivity factors influence the formation and adoption infallible, judicial decisions and administrative litigation.

Key words: object, subject, right, unbiased subjective, administrative law, court decision, the plaintiff, rights, freedoms, judicial process.

Отримано 18.06.2012

Я. С. КАЛМИКОВА

Яна Сергіївна Калмикова, аспірант Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

РЕЧОВІ ДОКАЗИ ЯК ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Носіями доказової інформації у адміністративному судочинстві є не тільки фізичні особи та створені ними різноманітні письмові докази, але й об'єкти матеріального світу, тобто речові докази. Окремі питання застосування речових доказів у процесуальній діяльності розглядалися такими вченими як Є. О. Артамоною, В. Д. Арсеньєв, В. В. Баранковою, В. М. Бевзенком, В. А. Бігуном, В. В. Богуцьким, С. В. Васильєвим, М. М. Видрею, В. В. Волковою, В. Н. Галузою, В. В. Гордєєвим, Г. Ф. Горським, Т. О. Гужвієм, Н. В. Жогіним, С. В. Ківаловим, О. В. Кузьменком, Є. Г. Коваленком, В. К. Колпаковим, В. В. Комаровим, А. Т. Комзюком, В. О. Лазаревою, Є. Г. Мельником, Л. М. Ніколенком, Ю. К. Орловим, С. В. Познишевим, В. Є. Теліпком, М. К. Треушніковим, Ф. Н. Фаткуллінін, С. Я. Фурсою, Е. В. Хахалевою, М. О. Чельцовим, М. Й. Штефаном та ін. Втім, як свідчать матеріали практики, в адміністративному судочинстві не поширені такі засоби доказування й правозастосовці майже не відрізняють їх від письмових доказів. Між тим, в адміністративному судочинстві речові докази можуть мати місце у справах за позовами до

органів виконавчої влади, які здійснюють, зокрема, процедурну та контрольно-юрисдикційну діяльність, з приводу оскарження їх рішень, дій тощо. Їх дослідження має сприяти винесенню законного, обґрунтованого рішення у справі. Зазначене обґрунтовує актуальність наукової розвідки питань використання речових доказів під час прийняття юридично значущих рішень, що потребує аналізу поглядів вчених щодо визначення речових доказів, з'ясування їх правової природи, виокремлення головних рис та відмежування речових доказів від інших засобів доказування під час розгляду справи в порядку адміністративного судочинства. Вказані обставини, власне, й зумовили мету цієї статті.

Аналіз положень ч. 1 ст. 80 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) дозволяє речові докази розглядати: а) у широкому розумінні як предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, які мають значення для справи; б) у вузькому розумінні в якості магнітних, електронних та інших носіїв інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи. Такими носіями інформації можуть бути фотокартки, аудіо-, відеокасети, дискети, диски CD та DVD, різноманітні карти пам'яті. Аудіовізуальною вважають зорову інформацію, що: (а) супроводжується звуком, (б) без звукового супроводження та звукову інформацію.

У доказовому праві США та Англії під речовими (реальними) доказами розуміються матеріальні об'єкти, зовнішній вигляд людини, поведінка свідка, записи, експонати. В угорському законодавстві такими доказами є записи, а також будь-які предмети, на яких за допомогою технічних або хімічних засобів зафіксовані дані, які мають значення для вирішення справи. У процесуальній літературі Росії простежується тенденція до розширення переліку засобів доказування та виокремлення такого самостійного засобу доказування як магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини справи¹.

Серед вчених панують різні погляди щодо визначення природи речових доказів. С. В. Познишев розглядав речові докази у широкому розумінні, тобто як предмети, які зберегли на собі сліди дії або події, яка відбулася, а такої інші предмети та документи, які можуть бути засобами встановлення істини у справі². Так, В. Д. Арсен'єв речові докази визначає як отримані в установленому законом порядку предмети (зміни в них), які знаходяться у певному зв'язку із фактами, які підлягають доказуванню та є засобами їх встановлення³. В. О. Лазарева та Ф. Н. Фаткуллін під речовими доказами розуміють реальні об'єкти зовнішнього світу, які мають фактичну інформацію, що входить до предмету доказування й у встановленому законом порядку залучені до справи⁴. В. В. Богущкий, Т. О. Гужвій, Н. В. Жогін, С. В. Ківалов, О. В. Кузьменко, С. Я. Фурса, М. О. Чельцов визначають речові докази як предмети матеріального світу – носії інформації, що підлягають судовому дослідженню⁵. В. К. Колпаков та В. В. Гордєєв до таких носіїв відносять магнітні та електронні, на яких відбито інформацію про обставини, що мають значення для справи та безпосередньо на них відображені⁶. В. М. Бевзенко, А. О. Власов, А. Т. Комзюк, Р. С. Мельник, М. К. Треушніков вважають, що речовими доказами є предмети, які за своїм зовнішнім виглядом, властивостями, місцем їх знаходження або іншими ознаками можуть бути засобами для встановлення обставин справи⁷. Схожу точку зору має І. Кертес, який під речовими доказами розглядає предмет, який знаходиться у розпорядженні суду, зафіксований у ході процесуальної дії, а під даними, що містяться у речовому доказі – інформацію про елементарний акт відображення події. Вчений наголошує, що будь-який речовий доказ у сукупності поєднує дві вищезазначені категорії⁸. Особливу точку зору має О. С. Козлов, який у методологічному аспекті розглядає речові докази як: 1) інформацію, яка виражена природним кодом (функціонує в процесі відображення не як предмет, річ, а як повідомлення, яке містить відомості про обставини справи, які є об'єктом дослідження); 2) поєднання повідомлення й джерела інформації, які мають різні об'єктивні реальності⁹. Ю. К. Орлов розглядає речові докази у двох аспектах: 1) гносеологічному (предмети, які є частиною такого середовища, яке піддалося зміні внаслідок події або дії, яка відбулася); 2) юридичному (встановлення допустимості речових доказів)¹⁰. К. С. Юдельсон підкреслює, що необхідність використання речей, як судових доказів, зумовлена тим, що у процесі виникнення, реалізації, припинення правовідносин важливе значення відіграють не лише особи, а й речі, а саме – їх властивості (на речах можуть бути залишені сліди, важливе значення відіграє їх місцезнаходження)¹¹. Отже, переважна більшість вчених розглядає докази виключно як предмети матеріального світу, втім деякі автори відносять до них також і матеріальні сліди події, яка досліджується, або відбитки досліджуваної події (О. П. Альохін, Є. О. Артамонова, М. М. Видря, А. О. Кармолицький, Ю. М. Козлов, М. О. Чельцов)¹². У загальному розумінні під предметами розуміються об'єкти неживої природи, які мають зовнішні межі, розміри, форму, колір, вагу та ін. Речовими доказами можуть також бути об'єкти, які не мають меж, форми (наприклад, рідина). До них можуть відноситись рослини, тварини тощо. На нашу думку, речові докази розглядати необхідно комплексно, тобто у вигляді поєднання предметів матеріального світу (з усіма притаманними їм властивостями) зі слідами, які містять інформацію про обставини події.

Ознаки речового доказу можуть бути поділені на матеріальні та процесуальні. *Матеріальними* ознаками речового доказу є: 1) матеріальна (об'єктивна) форма вираження (на думку С. В. Ківалова, носіями інформації виступають не тільки люди та створені ними різноманітні письмові документи, але й інші об'єкти матеріального світу)¹³; 2) відсутність суб'єктивного аспекту вираження; 3) існування інформації або в якості реальних об'єктів, або належності до об'єкту, або слідів на матеріальному об'єкті; 4) інформація, яка має значення для вирішення справи, а не власне предмет (М. К. Треушніков)¹⁴; 5) зміст речового доказу утворюють також властивості, які свідчать про зв'язок речового доказу та обставин справи (доказове значення мають фізичні властивості матеріальних об'єктів, їх місцезнаходження, факт створення, виготовлення або зміни об'єктів) (Є. О. Артамонова, В. В. Молчанов)¹⁵; 6) поєднання, як правило, процесуальної форми та

джерела відомостей про факти¹⁶; 7) наявність прямого чи непрямого зв'язку із досліджуваними обставинами справи¹⁷; 8) притаманна якісна незмінність (хоча, на думку М. К. Треушнікова, відображення події, явищ, дій змінює властивостей предмета та його вид шляхом відбиття інформації про те, що відбулося в дійсності)¹⁸; 9) у предметах-речових доказах містяться відомості: а) які можуть бути отримані шляхом безпосередньо сприйняття органами чуття, без використання спеціальних знань (наприклад, форма, розмір, колір та ін.), б) відомості про умови, в яких предмет знаходиться (також без застосування спеціальних знань), в) дані, які отримані із застосуванням спеціальних знань (В. М. Галкін)¹⁹; 10) доказ повинен бути отриманий із встановленого законом порядку²⁰. Схематично речові докази можуть бути зображені таким чином: матеріальний об'єкт – ознаки та властивості (носії інформації) – інформація.

Як правило, речові докази є побічними доказами, оскільки встановлюють не сам факт події, а іншу обставину, яка має значення для вирішення справи. Як зазначає В. М. Галкін, під побічними речовими доказами слід розуміти матеріальні фізичні зразки первинних речових доказів, які безпосередньо відтворюють головні ознаки останніх та потрібні для їх заміни в процесі доказування²¹. Втім, у деяких випадках, прямо передбачених законом, речові докази визнаються прямими доказами у справі. Наприклад, у ст. 85-1 КУпАП речовими доказами є заборонені зняття добування об'єктів тваринного або рослинного світу. Зазвичай, речові докази можуть бути як первинними (предмети – оригінали), так і похідними (копії предметів).

Підставою для виділення *процесуальних* ознак є визначені завдання адміністративного судочинства та зміст процесуальних дій, які проводяться уповноваженими органами. Так, відповідно до ч. 2 ст. 2 КАСУ до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень. Зокрема, йдеться про: 1) діяльність уповноважених органів, пов'язана з фіксацією факту виявлення речового доказу, його оглядом та залученням до матеріалів справи забезпечують допустимість речового доказу, що, в свою чергу, є необхідною умовою його достовірності; 2) процесуальні документи, які складені уповноваженим органом, посадовою особою в ході проведення відповідних дій, дозволяють закріпити і зберегти властивості об'єкта, які мають доказове значення, перевірити його походження, тим самим забезпечуючи достовірність доказової інформації; 3) нормативна регламентація способів та порядку збирання речових доказів покликана забезпечити адекватне відображення тих ознак, які розкривають зміст речового доказу як процесуальної категорії; 4) дотримання встановленого законом порядку отримання та процесуальної фіксації речового доказу як невід'ємного елементу його процесуальної форми є найважливішою умовою допустимості зазначеного засобу доказування. Як зазначено у ч. 3 ст. 2 КАСУ, у справах щодо оскарження рішення, дій, бездіяльності суб'єктів владних повноважень адміністративні суди перевіряють, чи прийняті вони: а) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; б) з використанням повноваження з метою надання такого повноваження; в) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення для прийняття рішення (вчинення дії); г) безсторонньо (неупереджено); г) добросовісно; д) розсудливо; е) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи несправедливій дискримінації; є) пропорційно, зокрема з дотриманням необхідного балансу між будь-якими несприятливими наслідками для прав, свобод, та інтересів особи і цілями, на досягнення яких спрямоване це рішення (дія); ж) з урахуванням права особи на участь у процесі прийняття рішення; з) своєчасно, тобто протягом розумного строку. Для розв'язання цих питань можуть бути використані і речові докази. Процесуальні ознаки, які стосуються безпосередньої діяльності суду: 1) витребує речові докази в порядку забезпечення доказів з урахуванням вимог статей 78–80 КАСУ; 2) така процесуальна дія оформлюється ухвалою; 3) речовий доказ надсилається безпосередньо до суду; 4) після набрання рішенням суду законної сили речові докази повертаються особам, від яких були одержані, або передаються особам, за якими суд визнав право на ці речі (предмети, що за законом не можуть бути у володінні громадян, передаються відповідним державним підприємствам, установам або організаціям). Зазначені положення можуть бути проілюстровані наступними прикладами. Так, Державна служба України з лікарських засобів (Держлікслужба) відповідно до покладених на неї завдань контролює ввезення на митну територію України лікарських засобів, відбирає їх зразки для перевірки якості, приймає рішення про вилучення з обігу та заборону (зупинення) виробництва, реалізації та застосування лікарських засобів, що не відповідають вимогам, визначеним нормативно-правовими актами та нормативними документами, а також тих, що ввозяться на територію України та вивозяться з території України з порушенням встановленого законодавством порядку²². У межах своїх повноважень Держлікслужба видає приписи, дозволи, висновки, складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про них. У випадку оскарження в порядку адміністративного судочинства зазначених дій, рішень речові докази (лікарські засоби, їх зразки), які досліджувалися під час прийняття відповідних рішень та вчинення певних управлінських дій Держлікслужбою, мають досліджуватися і під час судового розгляду справи.

В якості речових доказів можуть бути також показання технічних приладів, технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, які використовуються при нагляді за використанням правил, норм, стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху (ст. 251 КУпАП). Так, постановою Київського районного суду м. Харкова від 20.03.2012 р. за адміністративним позовом ОСОБИ_1 до інспектора ДПС про скасування постанови по справі про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 122 КУпАП, у задоволенні позову було відмовлено. Позивач в позові зазначав, що 15.01.2012 р. інспектор ДАІ виніс постанову про притягнення його до адміністративної відповідальності за перевищення швидкості руху автомобіля на 39 км/год, що було встановлено технічним приладом «Беркут». Проте, у нього виникали сумніви

відносно сертифікації та калібрування засобів вимірювальної техніки. У ході розгляду справи судом було оглянуто речовий доказ – технічний прилад «Беркут» № 0601011, який знаходиться на балансі ДАІ, має свідоцтво № 22-2/23023527 про перевірку робочого засобу вимірювальної техніки, видане Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та відповідає вимогам експлуатаційної документації. Суд враховує, що первинний огляд та перевірка технічного стану даного речового доказу були здійснені інспектором ДАІ під час складання протоколу про адміністративне правопорушення, та його показники були в ньому зафіксовані, а в подальшому й відображені у постанові. У той же час, вочевидь, під час розгляду судом справи та дослідження доказів, зокрема, речового доказу – технічного приладу «Беркут» № 0601011, виникла потреба в залученні до справи спеціаліста з метою надання консультації та допомоги під час огляду цього доказу (ст. 67 КАСУ), проте суд не скористався відповідними повноваженнями²³.

Встановлення кола об'єктів-речових доказів, які підлягають дослідженню судом, потребує вироблення критеріїв їх класифікації. В якості таких останніх можуть бути: а) характер існування доказів: 1) предмети, які є об'єктами спору; 2) предмети, на яких залишилися сліди події; 3) предмети, на які були спрямовані неправомірні дії уповноваженої особи або органу; 4) інші предмети або документи; б) форма носія: 1) магнітні, 2) електронні, 3) інші носії інформації, які містять аудіовізуальну інформацію; в) характер предмета: (1) оригінали, (2) копії, (3) зразки, (4) фальшиві або підробні предмети; г) час існування: (1) постійно існуючі, (2) предмети, які швидко псуються; г) спосіб утворення: (1) природним шляхом, (2) штучним шляхом; д) порядок дослідження: 1) первинний чи 2) повторний.

Підставами для віднесення матеріального об'єкту до числа речових доказів можуть бути: 1) відображення на ньому ознак, які характеризують учасників події; 2) наявність умов, в яких відбувалася подія; 3) зміни на матеріальному об'єкті, які пов'язані з подією; 4) належність певній особі, якщо цей факт має значення для справи; 5) виявлення способів використання учасниками події; 6) фіксація конкретного місця та конкретного часу, якщо цей факт має значення для справи²⁴. Речові докази володіють доказовою цінністю, якщо вони: 1) є доказами у якості об'єктів безпосереднього судового пізнання; 2) мають значення доказового факту; 3) є об'єктами експертного дослідження²⁵. На думку В. М. Галкіна, предмети можуть бути речовими доказами за наявності одночасно двох підстав: 1) якщо містить матеріалізовану (речову) інформацію про фактичні обставини справи (вона повинна характеризувати зміст речового доказу) та 2) за належного процесуального оформлення²⁶. В. В. Баранкова, В. А. Бігун, В. В. Комаров, виходячи з вимог, які пред'являються до доказів, що потребують використання технічних засобів при їх виготовленні та відтворенні, виділяють такі умови, за яких докази можуть бути покладені в основу судового рішення: 1) відоме джерело виготовлення цих матеріалів; 2) час їх виготовлення; 3) виготовлення їх загальноприйнятим способом або способом, про який домовились особи, які їх виробили; 4) зберігання їх належним чином; 5) можливість надання їх суду у доступному для відтворення і зберігання вигляді²⁷. На нашу думку, такі умови слід доповнити також дотриманням порядку огляду, витребування, перевірки речових доказів, а також їх експертним дослідженням.

На відміну від показань свідків, висновків експерта, документів, речові докази є не словесним або іншим кодовим (цифровим, графічним) описом обставин, які мають значення для справи, відображають матеріальні властивості об'єктів. У зв'язку з цим найбільш дискусійним серед науковців є питання щодо віднесення документу до речового або письмового доказу. Слушною з цього приводу є точка зору К. С. Юдельсона, який в основу віднесення документа до речового або письмового доказу покладає відомості, які містяться в документі: якщо документ важливий з точки зору змісту – це письмовий доказ, якщо важливу роль відіграють матеріальні якості предмета (наприклад, виправлення) – це речовий доказ²⁸. Така точка зору стала класичною у процесуальній науці. Так, Ю. К. Орлов вважає, що документ стає речовим доказом у тому випадку, якщо він набуває хоча б одну ознаку речового доказу²⁹. В. Г. Тіхія, вказує, що в документі, як письмовому доказі, інформація про обставини справи відображається спеціальними знаками, а документи – речові докази передають інформацію про факти у формі матеріальних ознак, які сприймаються наглядно (тобто фіксують матеріальні ознаки)³⁰. Г. Ф. Горський, П. С. Елькінд, Л. Д. Кокорев відносять документ до речових доказів, виходячи з того, що відомості, які в ньому викладені та посвідчені організаціями, їх об'єднаннями, посадовими особами та громадянами, мають значення для вирішення справи. Якщо документи мають ознаки, які належать речовим доказам, то їх можна визнати такими³¹. В. В. Волкова, О. В. Хахалева, В. Н. Галуза, В. Є. Теліпко, М. К. Треушніков погоджуються із такою точкою зору³². О. Власов відносить документ до числа речових доказів, якщо предметом дослідження є встановлення фальшивості документа³³. С. В. Ківалов, наполягає на розгляді документа лише як виду письмового доказу³⁴. З цього приводу особливу точку зору має І. М. Дородін, який пропонує відмежовувати власне документи, доменти – речові докази та протоколи судових дій³⁵. На думку М. Бекетова, документ стає речовим доказом у тому випадку, якщо він набуває статусу предмета (доказове значення мають відомості, які відображають сам зовнішній вигляд документа)³⁶. Підсумовуючи наведене, зазначимо, що документ може бути речовим доказом якщо: 1) для встановлення обставин у справі мають значення його матеріальні властивості (тип паперу, вид друкарської фарби, слід витирання чи зміни тексту тощо); 2) має значення інформація, яка передається за допомогою знаків (літер, цифр тощо), схем, тоді документ є письмовим доказом; 3) носії інформації, на якому міститься електронний документ, містять інформацію про обставини справи; 4) може механічно відображати факт, який відноситься до предмету доказування; 5) речі володіють такими властивостями, які відображають сторони або моменти події, яка вивчається у вигляді змін. Що стосується електронно-

го документа як речового доказу, то носій інформації, на якому міститься електронний документ, може бути речовим доказом, а може й не мати жодного доказового значення, а от сам електронний документ є письмовим доказом, якщо він містить інформацію про обставини справи³⁷. Відмежовуючи речові докази від судової експертизи, зазначимо, що судова експертиза є формою судового дослідження об'єкта, у тому числі речового доказу³⁸.

Аналогічна ситуація склалася із віднесенням аудіо- та відеозаписів до письмових або речових доказів, або взагалі виокремлення їх в окремий вид засобів доказування. Ця проблема знайшла своє вирішення у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 1 грудня 1987 р. № 10 «Про застосування процесуального законодавства у зв'язку з розглядом цивільних справ у суді першої інстанції» – у п. 9 якої вказано, що суд з урахуванням показання осіб, які беруть участь у справі, може досліджувати представлені звуко-, відеозаписи та оцінювати їх у сукупності з іншими доказами³⁹. Якщо зміст записів має доказове значення, у такому разі їх необхідно розглядати як письмові докази, а якщо зовнішні ознаки – як речові докази⁴⁰. З такими положеннями не погоджується В. В. Молчанов, оскільки аудіо- та відеозаписи за характером джерела інформації, способу її закріплення, збереження, відтворення та дослідження відрізняються від письмових та речових доказів⁴¹. В. В. Молчанов сформулював поняття аудіозапису (як матеріального носія, який містить відомості про факти, які мають значення для вирішення справи, зафіксовані будь-яким способом аудіо записи, отримані у встановленому законом порядку) та відеозапису (як матеріальні носії, які містять відомості про факти, які мають значення для вирішення справи, зафіксовані будь-яким способом відеозаписи, отримані у встановленому законом порядку)⁴². До такої думки приєднується А. О. Власов, обґрунтовуючи її наступними доводами: 1) аудіо- та відеозаписи не є складними предметами, тому вони постійно в незмінному стані можуть зберігатися в камері схову суду; 2) носії аудіо- та відеозаписів за рішенням суду повертаються їх власникам на підставі заяви про таке повернення та їх копій, які засвідчені судом; 3) обов'язкове залучення спеціаліста з метою дослідження таких речових доказів⁴³. Не погоджуємося із думкою А. В. Белоусова, який аудіо- та відеозаписи розглядає лише як факультативні засоби фіксації інформації⁴⁴. Дійсно, чинний КАСУ такі носії інформації відносить до речових доказів (ч. 1 ст. 80 КАСУ), хоча доречно було б виділити їх як окремі засоби доказування. М. Бекетова вважає, що відомості, які містяться у фото-, кіно, аудіо- та відеозаписах мають статус «інших документів»⁴⁵. Отже, аудіозаписи та відеозаписи є окремими носіями інформації, які мають самостійне значення та у процесуальній науці повинні бути виділені в окрему систему доказів. Особливості аудіо- та відеозаписів як засобів доказування: 1) джерелами інформації є матеріальні носії; 2) доказами є відомості (інформація) про факти, які мають значення для справи; 3) відомості про факти зафіксовані на матеріальному носії у вигляді звука або зображення; 4) доказ повинен бути отриманий із дотриманням встановленого законом порядку.

Можна зробити висновок, що речові докази, як засоби доказування в адміністративному судочинстві, мають розглядатися всебічно, а саме як: 1) предмети матеріального світу та матеріальні сліди, які відображають інформацію, що підлягає судовому дослідженню; 2) річ та її властивості; 3) повідомлення та джерело його інформації; 4) магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи. Відображення на предметі відбувається у зміні властивостей предмета, його зовнішнього вигляду, слідів, відбитків, які несуть доказову інформацію про обставини, які мають значення для вирішення справи. Тільки застосування такого комплексного підходу до розуміння речових доказів з боку суду та інших учасників провадження має забезпечити всебічний, повний, об'єктивний розгляд справи, дотримання загальних та процесуальних засад адміністративного судочинства.

¹ Тертишніков В. І. Докази як інструмент судового доказування у цивільному судочинстві // Право України. – 2011. – № 10. – С. 77–88.

² Познышев С. В. Доказательства в уголовном процессе / С. В. Познышев. – М.-Л.: Гос. изд-во, 1929. – С. 123.

³ Арсеньев В. Д. Вещественные доказательства в совестком уголовном процессе: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза / В. Д. Арсеньев. – М.: Б. и., 1957. – С. 4.

⁴ Лазарева В. А. Доказывание в уголовном процессе: Учебно-практич. пособие / В. А. Лазарева. – М.: Высшее образование, – 2009. – С. 305; Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Р. Г. Биктанов. – 2-е изд., доп. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1976. – С. 145.

⁵ Богуцький В. В., Богуцька В. В., Мартиновський В. В. Провадження у справах про адміністративні правопорушення: Навч. посібник / Богуцький В. В., Богуцька В. В., Мартиновський В. В., 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Вид-це ФО-П Вапнярчук Н. М., 2010. – С. 45; Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М.: Госюриздат, 1951. – С. 186; Цивільний процес України: Академічний курс: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавель Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – С. 352; Адміністративне процесуальне (судове) право України: Підручник / За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – С. 130; Кузьменко О. В., Гужвий Т. О. Адміністративно-процесуальне право України: Підручник / За заг. ред. О. В. Кузьменко. – К.: Атіка, 2008. – С. 251; Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. редактор Н. В. Жогин. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 634.

⁶ Колпаков В. К., Гордеев В. В. Докази та доказування в адміністративному судочинстві: монографія / В. К. Колпаков, В. В. Гордеев. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – С. 48–49.

⁷ Власов А. А. Вещественные доказательства в гражданском процессе: Учеб. пособ. / А. А. Власов. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1999. – С. 10; Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: Навч. посіб. – К.: Прецедент, 2007. – С. 281; Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. проф. М. К. Треушников. – М.: ООО «Городец-издат», 2003. – С. 219.

- ⁸ Кертэс И. Основы вещественных доказательств: Учеб. пос. / И. Кертэс. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. – С. 25.
- ⁹ Козлов А. С. Актуальные проблемы теории доказательств в науке гражданского процесса: Учебн. пос. / А. С. Козлов. – Иркутск: Изд-во Иркутск.ун-та, 1980. – С. 56–57.
- ¹⁰ Орлов Ю. К. Вещественные доказательства в уголовно-процессуальном доказывании: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза / Ю. К. Орлов. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1970. – С. 5.
- ¹¹ Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М.: Госюриздат, 1956. – С. 219.
- ¹² Артамонова Е. А. Основы доказательств в современном уголовном судопроизводстве: Учеб. пос. для студентов высших и средних юридических образовательных учреждений. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 137; Алехин А. П., Кармолицкий А. А., Козлов Ю. М. Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1998. – С. 341; Выдря М. М. Вещественные доказательства в советском уголовном процессе: Учеб. пособ./ М. М. Выдря. – М.: Госюринформиздат, 1955. – С. 34; Чельцов М. А. Советский уголовный процесс: Учебник / Чельцов М. А. – 4-е изд., испр. и перераб. – М.: Госюринформиздат, 1962. – С. 193.
- ¹³ Адміністративне процесуальне (судове) право України: Підручник / За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – С. 130.
- ¹⁴ Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. проф. М. К. Треушникова. – М.: ООО «Городец-издат», 2003. – С. 219.
- ¹⁵ Артамонова Е. А. Основы доказательств в современном уголовном судопроизводстве: учеб. пос. для студентов высших и средних юридических образовательных учреждений. – М.: Юрлитинформ, 2010. – С. 137. Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве : Учеб. пособ. / В. В. Молчанов. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. – С. 280–281.
- ¹⁶ Штефан М. Й. Цивільний процес: Підруч. для юрид. спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Вид-во «Ін Юре», 1997. – С. 268.
- ¹⁷ Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: Навч. посіб. – К.: Прецедент, 2007. – С. 281.
- ¹⁸ Гражданский процесс: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М. К. Треушникова. М.: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2006. – С. 303.
- ¹⁹ Галкин Б. А. Соотношение заключения эксперта с другими средствами доказывания в уголовном процессе / Б. А. Галкин. – М.: ВНИИСЭ, 1971. – С. 23.
- ²⁰ Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учеб. пособ. / В. В. Молчанов. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. – С. 281.
- ²¹ Варфоломеева Т. В. Производные вещественные доказательства / Т. В. Варфоломеева, – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 11.
- ²² Про затвердження Положення про Державну службу України з лікарських засобів // Положення, затверджене Указом Президента України від 08.04.2011 № 440/2011 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/440/2011>
- ²³ Єдиний державний реєстр судових рішень // Справа № 2018/3082/2021 [Електр. ресерс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Page/236>
- ²⁴ Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 638.
- ²⁵ Власов А. А. Гражданский процесс: Учебник / А. А. Власов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во «Юрайт», 2012. – С. 230–231.
- ²⁶ Галкин Б. А. Средства доказывания в уголовном процессе: Учеб. пос. / Б. А. Галкин. – ч. 1. – М.: ЦНИИСЭ, 1967. – С. 29.
- ²⁷ Курс цивільного процесу: Підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 509.
- ²⁸ Юдельсон К. С. Судебные доказательства и практика их использования в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. – М.: Госюринформиздат, 1956. – С. 221–222.
- ²⁹ Орлов Ю. К. Вещественные доказательства в уголовно-процессуальном доказывании: Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза / Ю. К. Орлов. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1970. – С. 5.
- ³⁰ Тихиня В. Г. Применение криминалистической тактики в гражданском процессе (при исследовании вещественных доказательств) / В. Г. Тихиня. – Мн.: Изд-во БГУ, 1976. – С. 16.
- ³¹ Горский Г. Ф. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе / Г. Ф. Горский, Л. Д. Кокорев, П. С. Элькинд. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1978. – С. 193.
- ³² Волкова В. В. Административный процесс: Учеб. пособ. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / В. В. Волкова, Е. В. Хахалева, В. Н. Галуза. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. – С. 39; Теліпко В. С. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / В. С. Теліпко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С. 226; Гражданский процесс: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М. К. Треушникова. – М.: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2006. – С. 295. Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. проф. М. К. Треушникова. – М.: ООО «Городец-издат», 2003. – С. 208.
- ³³ Власов А. Вещественные доказательства в гражданском процессе / А. Власов // Советская юстиция. – 1986. – № 8. – С. 24–27.
- ³⁴ Адміністративне процесуальне (судове) право України: Підручник / За заг. ред. С. В. Ківалова. – Одеса: «Юрид. літ.», 2007. – С. 128; Васильев С. В., Ніколенко Л. М. Доказування та докази у господарському процесі України: Монографія. – Х.: Еспада, 2004. – С. 46.
- ³⁵ Дородін І. М. Документи як вид доказів у кримінальному процесі України: Монографія. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2006. – С. 36.
- ³⁶ Бекетов М. Вещественные доказательства и «иные документы», – проблемы разграничения в УПК РФ // Уголовное право. – 2006. – № 3. – С. 55–57.
- ³⁷ Теліпко В. С. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / В. С. Теліпко. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – С. 226.
- ³⁸ Галкин Б. А. Соотношение заключения эксперта с другими средствами доказывания в уголовном процессе / Б. А. Галкин. – М.: ВНИИСЭ, 1971. – С. 24.

³⁹ О применении процессуального законодательства при рассмотрении гражданских дел в суде первой инстанции [Текст]: Постановление Пленума Верховного суда Российской Федерации от 01.12. 1987 г. № 10 // [Електр.ресурс]: http://www.allbusiness.ru/BPravo/DocumShow_DocumID_33556.html

⁴⁰ Зайцев П. Электронный документ как источник доказательств / П. Зайцев // Законность. – 2002. – № 4 (810). – С. 40–44.

⁴¹ Молчанов В. В. Основы теории доказательств в гражданском процессуальном праве: Учеб. пособ. / В. В. Молчанов. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2012. – С. 296.

⁴² Там само. – С. 298.

⁴³ Власов А. А. Гражданский процесс: Учебник / А. А. Власов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2012. – С. 238–240.

⁴⁴ Белоусов А. В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений / А. В. Белоусов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 151.

⁴⁵ Бекетов М. Вещественные доказательства и «иные документы» – проблемы разграничения в УПК РФ / М. Бекетов // Уголовное право. – 2006. – № 3. – С. 55–57.

Резюме

У статті розглядається правова природа речових доказів, виокремлюється їх сутнісні характеристики, аналізуються різні підходи вчених до визначення речових доказів. Запропоновано нову концепцію поділу ознак речових доказів в адміністративному судочинстві на матеріальні та процесуальні. Обґрунтовуються засади віднесення документа до речових або письмових доказів. Звертається увага на виокремлення аудіозаписів та відеозаписів в окремі засоби доказування в адміністративному судочинстві.

Ключові слова: речові докази, предмети матеріального світу, документи, аудіо записи, відеозаписи.

Резюме

В статье рассматривается правовая природа вещественных доказательств, выделяется их существенные характеристики, анализируются различные подходы ученых к определению вещественных доказательств. Предложена новая концепция разделения признаков вещественных доказательств в административном судопроизводстве на материальные и процессуальные. Обосновываются принципы отнесения документа к вещественным или письменным доказательствам. Обращается внимание на выделение аудиозаписей и видеозаписей в отдельные средства доказывания в административном судопроизводстве.

Ключевые слова: вещественные доказательства, предметы материального мира, документы, аудиозаписи, видеозаписи.

Summary

The article considers the legal nature of evidence, vyokremlyuyetsya their essential characteristics, analyzes different approaches to defining scientific evidence. A new concept of separation of signs of physical evidence in the administrative proceedings on substantive and procedural. Substantiated framework document referring to the material and written evidence. Attention is paid to the selection of audio and video into separate means of proof in administrative proceedings.

Key words: evidence, material objects, documents, audio recordings, video recordings.

Отримано 20.06.2012

В. Г. КРАВЧЕНКО

*Володимир Григорович Кравченко, аспірант
Київського національного торговельно-економічного
університету*

ТЕНДЕНЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Міграції завжди були наявними в історії цивілізацій, проте переміщення людей ще ніколи раніше так не впливало на економіку, соціальне та політичне життя, культурну сферу країн призначення та походження міграції. Мобільність є неодмінною рисою сучасного світу. Інтегровані міжнародні ринки, поява транснаціональних мереж і швидкий розвиток комунікаційних технологій посилюють переміщення високо- та низькокваліфікованих працівників, студентів, стажистів, сімей та туристів. Незважаючи на наслідки глобальної економічної кризи, загальна кількість мігрантів за останні роки не зменшилась¹. Сьогодні у світі значно більше міжнародних мігрантів, ніж будь-коли: за даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН їхня кількість протягом останніх років швидко зросла зі 191 млн у 2005 р. до 214 – у 2009 р.².

Демографічна та соціальна структура в промислово розвиненому світі створила потребу в робітниках та фахівцях з інших країн. Тому за останнє десятиліття спостерігається збільшення кількості країн походження та призначення трудової міграції. Трьома основними факторами, що продовжують сприяти трудовій міграції, є демографічні зміни та потреби ринку праці у багатьох промислово розвинених країнах, безробіття і наслідки кризи у менш розвинених країнах та встановлені міждержавні сімейні, культурні та історичні зв'язки. У своїй щорічній доповіді Міжнародна організація праці зазначила, що на даний час кількість без-